

DOCUMENTUL OFICIAL: OBIECT MATERIAL/IMATERIAL SAU PRODUS AL INFRAȚIUNILOR DE FALS ÎN ACTE PUBLICE

Cristina PÎRȚAC,
asistent judiciar la Curtea de Apel Chișinău,
doctorand, USM,
<https://orcid.org/0000-0002-5244-0601>

PARTEA a II-a

SUMAR

În cadrul prezentului demers științific sunt etalate și caracterizate trăsăturile interne (de conținut) ale documentului oficial: obiect material/imaterial sau produs al infracțiunilor de fals în acte publice. Documentului oficial, indiferent de forma acestuia, îi este caracteristic un conținut anume. Specificul acestui conținut este determinat de: a) particularitatea, potrivit căreia documentul oficial se află în circulație datorită exercitării de către persoanele publice sau de către persoanele cu funcție de demnitate publică a atribuțiilor lor de serviciu și b) particularitatea, potrivit căreia documentul oficial este un act cu relevanță juridică, fiind apt să conducă la apariția, modificarea sau încetarea unor raporturi juridice. Se mai punctează că, în corespundere cu legislația Republicii Moldova, doar documentul oficial, nu și cel privat, poate constitui obiect material/imaterial sau produs al infracțiunilor de fals în acte publice.

Cuvinte-cheie: fals în acte publice, obiect material/imaterial al infracțiunii, document oficial, document privat, trăsături, autoritate publică, emitent, consecințe juridice.

Majoritatea punctelor de vedere (atât doctrinare, cât și normative) scot în evidență anumite particularități inerente documentului oficial (obiect material/imaterial sau produs al infracțiunilor prevăzute la art. 332 din Codul penal al Republicii Moldova (în continuare – CP)), în baza cărora acesta este deosebit de alte tipuri de documente.

T.B. Basova evidențiază următoarele trăsături ale documentului oficial: a) presupune un purtător material de informație; b) posedă o formă specifi-

OFFICIAL DOCUMENT: MATERIAL/IMMATERIAL OBJECT OR PRODUCT OF OFFENSES OF FORGED PUBLIC ACTS

PART II

SUMMARY

In this scientific approaches are pointed and characterized the internal (content) features of the official document: the material/immaterial object or product of the offence of forged public acts. The official document, regardless of its form, is characterized by a specific content. The specificity of this content is determined by: a) the particularity, according to which the official document is in circulation due to the exercise by public person or by person with a dignity position of their service attributions and b) the particularity, according to which the official document is an act with legal relevance, being apt to lead to the appearance, modification or termination of some legal relations. It is also pointed that in accordance with the legislation of the Republic of Moldova, only the official document, not the private one can be a material/immaterial object or product of the offenses of forged public acts.

Key-words: forged in public acts, material/immaterial object of crime, official document, private document, features, public authority, issuer, legal consequences.

că; c) deține capacitatea de a certifica fapte cu relevanță juridică; d) provine de la un organ competent, întreprindere, instituție, organizație și de la oficialii acestora [38, p. 26-31]. L. A. Bukalerova și A. I. Rarog identifică următoarele trăsături obligatorii ale documentului oficial: a) posedă capacitatea de a certifica fapte cu semnificație juridică; b) este creat de către persoane fizice sau juridice autorizate de către stat; c) are o formă prescrisă de lege; d) se încadrează în sistemul de înregistrare, evidență strictă și control asupra circulației [41, p. 77; 43, p. 46-47]. Autorul cazah I.T. Rahmanov relevă că documentului oficial îi sunt caracteristice următoarele trăsături: a) este format din informația fixată pe orice purtător material; b) provine din partea organelor de stat, organelor administrației publice locale, organelor de conducere și persoanelor cu funcție de răspundere

din cadrul Forțelor Armate, altor trupe și formațiuni militare, sau pot fi emise de către persoane fizice, organizații comerciale și alte organizații și care se află în procesul de lucru al organelor de stat și al organelor de conducere; c) informația este destinată pentru certificarea faptelor și a evenimentelor ce au relevanță juridică; d) conține rechizite necesare, în dependență de caracterul documentului și purtătorul său material [52, p. 76]. R.B. Semionov susține că un document este oficial dacă este creat de către o persoană fizică sau juridică, întocmit și certificat în conformitate cu procedura stabilită [56, p. 17]. Același autor stabilește următoarele trăsături indispensabile unui document oficial: a) este prevăzut de lege; b) este întocmit în conformitate cu ordinea legal stabilită; c) este obligatoriu pentru destinatar; d) posedă forma verbală de exprimare [56, p. 17]. În opinia lui V.A. Kanunikov, în categoria trăsăturilor documentului oficial urmează a fi atribuite: a) este inclus în sfera dreptului public și în raporturile juridice, unul dintre subiecții cărora este statul (reprezentat de un organ competent sau special autorizat); b) îndeplinește funcția de certificare a faptelor și a evenimentelor cu relevanță juridică; c) determină crearea, modificarea sau încetarea raporturilor juridice; d) este întocmit în formă scrisă sau electronică; e) posedă rechizite în corespundere cu regulile unice de întocmire a documentelor oficiale [48, p. 15]. Alți autori consideră suficient următoarele trăsături, ca documentul să fie considerat oficial: a) legătură dintre document și activitatea de serviciu a persoanei publice; b) corespunderea după formă și conținut prevederilor legale [46, p. 73].

Rezumând asupra acestor puncte de vedere, stabilim că, *grosso modo*, trăsăturile documentului oficial pot fi grupate în:

- 1) trăsături interne (de conținut);
- 2) trăsături externe (de formă).

În *prima categorie* (de conținut) *lato sensu* atribuim trăsătura privind inserarea în textul documentului a unei informații oficiale (*i.e.* a unei informații aflate în posesia și la dispoziția furnizorilor de informații, elaborată, selectată, prelucrată, sistematizată și/sau adoptată de organe ori persoane oficiale sau pusă la dispoziția lor în condițiile legii de către alți subiecți de drept).

Documentului oficial, indiferent de forma acestuia, îi este caracteristic un conținut anume. Specificul acestui conținut este determinat de: a) particularitatea, potrivit căreia documentul oficial se află în circulație datorită exercitării de către persoanele publice sau de către persoanele cu funcție de demnitate publică a atribuțiilor lor de serviciu și b) de particularitatea, potrivit căreia documentul oficial este un act cu relevanță juridică, fiind apt să conducă la apariția, modificarea sau încetarea unor raporturi juridice.

Cât privește prima particularitate – *aflarea documentului oficial în circulație datorită exercitării de către persoanele publice sau de către persoanele cu*

funcție de demnitate publică a atribuțiilor lor de serviciu – precizăm, cu titlu preliminar, că în baza acestei trăsături are loc delimitarea documentului oficial de cel sub semnătură privată (*alias* – documentul privat). Tocmai de aceea, nu suntem adepții poziției avansate de A. Briliantov, în opinia căruia respectiva trăsătură este lipsită de relevanță în planul caracterizării documentului oficial [40].

De altfel, notăm că, în corespundere cu legislația națională, doar documentul oficial, nu și cel privat poate constitui obiect material/imaterial sau produs al infracțiunilor de fals în acte publice.

Ab initio, vom răspunde la întrebarea: care sunt raționamentele neaprecierii documentului privat pe post de obiect material/imaterial sau produs al infracțiunilor de fals în acte publice? I.T. Rahmanov răspunde astfel la această întrebare: „Documentul privat nu poate apărea în postura de obiect material al falsului în acte publice, deoarece această infracțiune atentează asupra activității normale a aparatului de stat, precum și asupra intereselor serviciului de stat și de conducere [52, p. 76]”. Extrapolând acest punct de vedere în conjunctura legislației Republicii Moldova, consemnăm că, într-adevăr, prin falsificarea unor documente private nu pot fi lezate relații sociale aflate în derivație organică cu buna desfășurare a activității în *sfera publică*. În acest context, accentuăm asupra relației de interdependență între obiectul juridic și obiectul material/imaterial al infracțiunilor de fals în acte publice. În concluzie, conținutul valorii sociale fundamentale pasibile de lezare infracțională prin săvârșirea infracțiunilor prevăzute la art. 332 CP constituie criteriul hotărâtor la stabilirea naturii juridice a obiectului material/imaterial al acestor fapte. Falsul unor atare documente poate fi apreciat drept infracțiune conexă faptelor de corupție în sfera privată, nu însă în cea publică.

De asemenea, calitatea specială a obiectului material/imaterial sau a produsului infracțiunilor de fals în acte publice – de document oficial – este determinată de alte două împrejurări suplimentare: a) calitatea circumstanțiată a subiectului infracțiunii (de persoană publică sau de persoană cu funcție de demnitate publică); b) circumstanța, potrivit căreia subiectul infracțiunii comite falsul în legătură cu folosirea de către acesta a atribuțiilor sale de serviciu.

În plan comparat, sesizăm că și documentul privat poate evolua în postura de obiect material/imaterial sau produs al infracțiunilor de fals în acte publice. De pildă, potrivit art. 341 din Codul penal al Georgiei [58], în calitate de obiect material/imaterial al infracțiunilor de fals în acte publice pot apărea „documentele private din afacerile întreprinderilor, instituțiilor sau organizațiilor”. În mod similar, norma de la art. 226 din Codul penal al Bosniei și Herțegovinei [61] stabilește în calitate de obiect material/imaterial al falsului în acte publice „documentul de afaceri”.

În legislația altor state normele penale similare celor prevăzute la art. 332 CP RM nu conțin, în gene-

re, specificarea, dacă documentul falsificat trebuie să fie unul oficial sau sub semnătură privată, deși calitatea subiectului infracțiunii este circumstanțiată (oficialul). De exemplu, acest lucru îl identificăm în cazul § 299 din Codul penal al Estoniei [64], în cazul art. 300 din Codul penal al Lituaniei [62], în cazul art. 270 din Codul penal al Poloniei [66], precum și în cel al art. 317 din Codul penal al Elveției [67]. Bunăoară, în cel din urmă caz, art. 317 din Codul penal al Elveției, intitulat „Falsificarea documentelor de către un funcționar public”, nu distinge între documentul oficial și documentul privat fals. Chiar și așa, din punctul nostru de vedere, calitatea oficială a documentului transpare în mod implicit din dispoziția normei. Mai cu seamă, respectiva trăsătură a documentului falsificat reiese din calitatea specială a subiectului infracțiunii. Or, nu poate persoana publică (*i.e.* care acționează în exercițiul funcțiunii sale) să falsifice un document privat. *Per a contrario*, în ipoteza falsificării unui document privat, persoana publică nu mai acționează în legătură cu atribuțiile sale de serviciu. Respectiv, o atare persoană nu mai poate fi privită în calitate de persoană publică și, implicit, de persoană cu funcție de demnitate publică. Dar, fiind un caz special al abuzului de putere sau al abuzului de serviciu, falsul în acte publice nu poate fi comis decât de o persoană publică în exercitarea atribuțiilor sale de serviciu. În caz contrar, lipsește premisa încadrării celor săvârșite în baza art. 332 CP.

În concluzie, falsul documentelor sub semnătură privată nu poate cădea sub incidența art. 332 CP, inclusiv în ipoteza în care falsul este comis de către o persoană publică sau de către o persoană cu funcție de demnitate publică, dar în lipsa unei folosiri a situației de serviciu.

Sesizăm că, în acord cu legislația Republicii Moldova, falsul documentelor sub semnătură privată, de regulă, nu intră sub incidența legii penale. Ca excepție, falsul unor categorii speciale a documentelor private este incriminat în cadrul unor norme distincte (*e.g.* falsul în documente contabile (art. 335¹ CP), falsificarea documentelor bancare (alin. (2) art. 239¹ CP) etc.). În unele cazuri, documentul privat fals poate apărea pe post de mijloc de săvârșire a infracțiunii (*e.g.* în conjunctura infracțiunilor prevăzute la art. 238 CP, documentele private false pot apărea în calitate de mijloc de săvârșire a infracțiunii). Totuși, un *nomen juris* aparte, care să incrimineze falsificarea oricăror documente private, producătoare de consecințe juridice, lipsește la moment în legislația penală a Republicii Moldova. Din punctul nostru de vedere, relațiile sociale cu privire la încrederea publică acordată autenticității documentelor private necesită și ele protecție penală, motiv pentru care se impune incriminarea falsului unor asemenea documente. Suplimentar, menționăm că acestea pot fi utilizate în vederea săvârșirii unor infracțiuni de gravitate mult mai înaltă. În plan comparat, în legislațiile unor state străine sesizăm incriminarea unor asemenea conduite în

cadrul unor norme penale distincte (*e.g.* art. 322 din Codul penal al României [4], art. 395 din Codul penal al Spaniei [69], art. 309 din Codul penal al Bulgariei [63], art. 187 din Codul penal al Maltei [65], art. 159 din Codul penal al Japoniei [68] etc.).

După această digresiune, în continuare vom insista asupra clarificării esenței noțiunii „document oficial”, din perspectiva aflării acestuia în circulație datorită exercitării de către persoanele publice sau de către persoanele cu funcție de demnitate publică a atribuțiilor lor de serviciu.

Din perspectiva acestei particularități, unii autori merg pe calea unei abordări stricte acordate documentului oficial, atribuind aici doar documentul *emis* de către stat (*i.e.* de către autoritățile publice sau instituțiile publice). Astfel, de pildă, S.A. Steajkina consideră că „o trăsătură a documentului oficial o constituie proveniența acestuia din partea organelor puterii de stat, organelor administrației publice locale, întreprinderilor municipale, de stat, forțelor militare, altor trupe și formațiuni militare [57, p. 188]”. O părere apropiată este evocată de alți autori [41, p. 77; 44, p. 219]. O abordare *stricto sensu* reținem și în unele statuări ale instanțelor judiciare naționale. De pildă, în unele spețe instanța a punctat că „[p]rin acte publice se înțeleg actele emise de autorități în condițiile legii, care certifică anumite evenimente sau fapte de importanță juridică [11, 31]”.

În contrast, alți autori (majoritatea) îmbrățișează abordarea *lato sensu*, considerând că noțiunea „document oficial” nu se reduce doar la documentele al căror emitent este statul, ci și la cele întocmite de persoanele fizice sau juridice, *cu condiția punerii acestora la dispoziția statului*. De exemplu, O.V. Cesnokov susține că „documentele pregătite [întocmite] de către persoane fizice și puse în circulație către organele și instituțiile de stat și municipale pot avea, de asemenea, proprietăți caracteristice documentelor oficiale [59, p. 124]”. E.A. Loghinov menționează că statutul de „oficial” îl obține și documentul provenit de la persoane private, neatribuite în rândul organelor de stat sau municipale, cu condiția că acesta este inclus în lucrul structurilor de stat sau municipale [49, p. 92]. În același făgaș, M.A. Liubavina și V.V. Romanova susțin că în categoria documentelor oficiale se atribuie, de asemenea, documentele întocmite de către persoanele fizice sau juridice, dar incluse în activitatea organelor de stat sau municipale, precum și a întreprinderilor de stat sau municipale [50, p. 158; 53, p. 12]. După S.N. Pomnina: „[e]ste nejustificată atribuirea în lista documentelor oficiale doar a celor ce provin de la organe și instituții de stat și municipale. În calitate de obiect material al falsului în acte publice pot apărea și documentele private, certificate de către organele competente ale statului, de autoritățile locale, instituțiile de stat sau municipale, precum și de către persoanele cu funcție de răspundere din cadrul acestor entități [51, p. 65]”. O opinie apropiată

o are A. Reșetnicov: „Documentele, care emană de la particulari, trebuie considerate documente oficiale atunci când asemenea documente sunt primite oficial de persoana juridică de drept public, după care se află la dispoziția acestei persoane în legătură cu soluționarea problemei reprezentând obiectul de referință al documentelor primite (de exemplu, plângerea sau denunțul cu privire la pregătirea sau săvârșirea unei infracțiuni, depus la poliție) [26, p. 38]”. Pe aceeași undă se situează I.T. Rahmanov: „În categoria documentelor oficiale trebuie incluse și actele aparținându-le persoanelor private, care stabilesc fapte și evenimente cu semnificație juridică, întocmite și certificate în modul corespunzător și transmise persoanelor cu funcție de răspundere, devenind parte a activității lor de serviciu [52, p. 77]”. Și alți autori relevă că documentele pregătite de persoane fizice, organizații comerciale sau necomerciale (recipisele, certificatele, contractele etc.) nu pot fi atribuite în categoria celor oficiale, dar devin astfel atunci când trec înregistrarea primară și intră în serviciul organelor de stat [39, p. 920]. La rândul său, V. Stati relevă: „Noțiunea „document oficial” se referă nu doar la documentele eliberate de autoritățile publice, dar și la documentele prezentate autorităților publice [35, p. 8]”. O abordare similară învederăm în practica judiciară [9]. De asemenea, Recomandarea Rec(2002)2 a Comitetului Miniștrilor către statele membre privind accesul la documentele publice, adoptată de Comitetul Miniștrilor la 21 februarie 2002, cu ocazia celei de-a 784-a reuniuni a Delegaților Miniștrilor [23], stabilește că atât documentele produse de o autoritate cât și documentele ce provin de la terți și care au fost primite de o autoritate publică sunt acoperite de definiția „documentelor publice”. De altfel, și Convenția Consiliului Europei privind accesul la documentele oficiale, semnată la Tromsø la 18.06.2009 (în continuare – Convenția de la Tromsø [60]) atribuie în categoria documentelor oficiale nu doar cele întocmite de către autoritățile publice, ci și cele primite și păstrate de către aceste autorități.

În contextul celor evocate mai sus, este exemplificativă următoarea speță: „N.A., aflându-se în exercitarea atribuțiilor de serviciu, primind spre examinare informația parvenită în unitatea de gardă a IP Strășeni de la serviciul 903 despre persoane traumatizate în rezultatul producerii unui accident rutier pe traseul din preajma satului G., r-nul Strășeni, și acționând în interes personal, urmărind scopul diminuării artificiale a numărului de crime comise pe sectorul deservit și a voalării incompetenței sale profesionale, a decis să tăinuiască accidentul rutier în cauză. Pentru realizarea intențiilor sale infracționale, N.A., în interes personal, a falsificat declarația cet. J.V. (sublinierea ne aparține – n.a.) adresată dlui V.S., șef al IP Strășeni [33]”.

În altă privință, merită atenție următoarea stațuare doctrinară: „[I]n calitate de obiect material al

falsului în acte publice pot apărea documentele oficiale, precum și cele private (sublinierea ne aparține – n.a.), certificate de către organele competente [...] [45, p. 14]. La fel, conform pct. 6 din Decizia Plenumului Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție din 20 martie 2014, pronunțată ca urmare a judecării recursului în interesul legii, formulat de către Procurorul General cu privire la stabilirea modului unitar de interpretare și de aplicare a prevederilor articolului 361 alin. (1) din Codul penal (în continuare – Decizia Plenumului CSJ din 20 martie 2014 [15]), [...] documentul oficial poate să apară și sub forma documentului privat (sublinierea ne aparține – n.a.), pus la dispoziția organelor sau persoanelor oficiale în condițiile legii de către alți subiecți de drept”.

Precizăm că, în atare ipoteză, documentul nu mai este unul de natură privată, deși provine din partea unor particulari. Din moment ce acesta este prezentat autorității publice, el obține statut de „document oficial”. Mai exact, se atestă o transformare a documentului privat în document oficial. În consecință, falsul documentelor private nu poate cădea sub incidența art. 332 CP, cu condiția lipsei unei transformări a documentului privat în document oficial. Despre o asemenea convertire relevă A. Reșetnicov [25, p. 90], referindu-se la ipoteza în care un contract de vânzare-cumpărare a întreprinderii în calitate de complex patrimonial unic se încheie în formă autentică, după care este prezentat spre înregistrare Camerei Înregistrării de Stat (actualmente – Departamentul Înregistrare și licențiere a unităților de drept din cadrul Agenției Servicii Publice). Un exemplu similar îl evocă I.T. Rahmanov: „Contractul de vânzare-cumpărare al unui bun imobil, în sine, nu constituie document oficial. El devine oficial atunci când este prezentat organului cadastral pentru înregistrare [...] [52, p. 75].

În ceea ce ne privește, ne facem părtașii accepțiunii *lato sensu* conferite documentului oficial. De altfel, tocmai o asemenea accepție este îmbrățișată de legiuitorul moldav, fapt desprins inclusiv din definiția informației oficiale redată la alin. (1) art. 6 din Legea Republicii Moldova privind accesul la informație nr.982 din 11.05.2000 (în continuare – Legea nr. 982/2000 [19]), în corespundere cu care în categoria „informațiilor oficiale” sunt incluse, *inter alia*, „[...] informațiile puse la dispoziția lor [organelor ori persoanelor oficiale] în condițiile legii de către alți subiecți de drept”.

Suntem de părerea că caracterul oficial al documentului nu este determinat de emitentul acestuia (e.g. autoritate publică, persoană fizică sau juridică etc.), ci de faptul punerii și aflării acestuia în circulație datorită exercitării de către persoana oficială a atribuțiilor sale de serviciu (în speță – de către persoana publică sau de către persoana cu funcție de demnitate publică). Cu privire la acest aspect, V.I. Balandin menționează că falsul în acte publice trebuie să se afle în legătură cu folosirea de către

subiectul infracțiunii a atribuțiilor sale de serviciu, motiv din care nu este suficient ca obiectul material al acestor infracțiuni să fie introdus în circuitul structurilor de stat sau municipale, ci mai este necesar ca acesta să fie condiționat de activitatea de serviciu a angajaților acestor structuri [37, p. 66]. Atât în ipoteza actelor provenite din partea autorităților publice cât și în ipoteza celor puse la dispoziția autorităților publice calitatea oficială a documentelor este determinată de realizarea de către un oficial a unor atribuții de serviciu.

În același registru, observăm că unii dintre autorii menționați (e.g. O.V. Cesnokov) susțin că trebuie considerat oficial acel document care este pus în circulație prin transmiterea acestuia către *organele de stat sau municipale*. În același făgaș, V.A. Kanunikov consideră rațional de a recunoaște în calitate de document oficial orice document privat introdus în circuitul organelor de stat și municipale [48, p.14-15]. În contrast, S. Brînză, V. Stati și R. Popov folosesc termenul „autoritate publică” în calitate de entitate căruia i se pot prezenta documentele întocmite de particulari, în rezultatul căruia documentele respective devin oficiale. Astfel, potrivit acestor autori, „noțiunea „document oficial” se referă nu doar la documentele eliberate de autoritățile publice, dar și la documentele prezentate autorităților publice [1, p. 930; 2, p. 67; 22, p. 998]”. În mod analogic, O.I. Kaleșina relevă că „documentul aflat la evidența autorităților publice (sublinierea ne aparține – n.a.) este atribuit în categoria documentelor oficiale [47, p. 12]”. Apropo, și în definiția „documentului oficial”, înscrisă în textul Convenției de la Tromsø, este utilizată noțiunea „autoritate publică”.

Apreciem că noțiunea „autoritate publică” este preferabilă în raport cu expresia „organele de stat sau municipale” sau alte expresii similare. Aceasta nu reduce cercul documentelor oficiale doar la cele prezentate unor sau altor entități de drept public. În același timp, considerăm că noțiunea „autoritate publică” trebuie interpretată mai larg decât sensul său uzual. Acest lucru reiese, inclusiv, din conținutul lit. a) alin .(2) art.1 al Convenției de la Tromsø. De pildă, se lasă la latitudinea statelor de a include în noțiunea „autoritate publică” chiar și „orice persoană fizică sau juridică care îndeplinește funcții publice sau care operează cu fonduri publice”. În principiu, o asemenea posibilitate este conferită, implicit, de textul incriminator consemnat la art. 332 CP. După cum e și firesc, în sensul acestui articol, întinderea noțiunii „autoritate publică” (atât ca entitate către care este prezentat documentul emis de particular, în rezultatul căruia acesta devine oficial, cât și ca entitate emitentă a documentului oficial) trebuie să se afle în funcție de conținutul subiectului infracțiunilor de fals în acte publice. De menționat că cercul subiectului faptelor penale prevăzute la art. 332 CP nu se reduce la angajatul unei autorități publice (i.e. funcționarul public), ci și la alți subiecți, inclusiv la

persoana autorizată sau investită de stat să presteze în numele acestuia servicii publice sau să îndeplinească activități de interes public.

O abordare similară (*lato sensu*) sesizăm și în cazul Legii nr. 982/2000. *In concreto*, norma de la alin. (1) art. 6 din respectiva lege stabilește pe post de informații oficiale cele „[...] elaborate, selectate, prelucrate, sistematizate și/sau adoptate de organe ori persoane oficiale (sublinierea ne aparține – n.a.) [...]”.

În altă ordine de idei, consemnăm că, potrivit unor autori, procura sau contractul autentificat notarial nu constituie documente oficiale, întrucât acestea provin din partea unei persoane private, iar notarul doar autentifică tranzacțiile, autentifică autenticitatea semnăturii de pe documente și corectitudinea copiilor documentelor, precum și efectuează alte acțiuni notariale [54, p. 287]. M. M. Alieva atribuie documentul întocmit și eliberat de către notar în categoria documentelor private [36, p. 21]. În opoziție, alți autori sunt de părere că actele notariale constituie documente oficiale [55, p. 133]. În sprijinul celei din urmă poziții, sunt aduse următoarele argumente: „Documentele care emană de la particulari trebuie considerate documente oficiale atunci când asemenea documente sunt legate de procedura publică de autentificare, legată de crearea documentelor. Tocmai această procedură conferă documentului un caracter oficial, adică un caracter de drept public. Se are în vedere, de exemplu, procura eliberată de către o persoană fizică altor persoane fizice sau unor persoane juridice, autentificată de notar sau de persoana cu funcție de răspundere abilitată [26, p. 38; 1, p. 930; 2, p. 67; 22, p. 998]”. Același punct de vedere este promovat în Decizia Plenului CSJ din 20 martie 2014. Pe aceeași undă se situează și alți autori, evocând că „[a]ctele autentice, chiar atunci când privesc raporturi juridice particulare, sunt considerate înscrisuri oficiale, fiindcă încrederea publică pe care ele o inspiră este rezultatul autentificării [17, p. 379]”. De asemenea, Convenția cu privire la suprimarea cerinței supralegalizării actelor oficiale străine („Convenția privind apostila”), încheiată la Haga la 5 octombrie 1961 [5], precum și Regulamentul (UE) 2016/1191 al Parlamentului European și al Consiliului din 6 iulie 2016 privind promovarea liberei circulații a cetățenilor prin simplificarea cerințelor de prezentare a anumitor documente oficiale în Uniunea Europeană și de modificare a Regulamentului (UE) nr. 1024/2012 [24] atribuie actul notarial în categoria documente oficiale. Subscriem celei din urmă optici. Or, notarul, în sensul legii penale, reprezintă persoană publică. În această postură, notarul este asimilat unui funcționar public. Prin urmare, actele notariale întocmite și eliberate de acesta trebuie apreciate drept oficiale. În susținerea acestei poziții, evocăm următoarele prevederi legale: „[a]ctul notarial, purtând ștampila și semnătura notarului, este de autoritate publică (sublinierea ne aparține – n.a.), se prezumă legal,

veridic și are forță probantă și, după caz, forță executorie prevăzută de lege” (alin. (8) art. 5 din Legea Republicii Moldova privind procedura notarială nr. 46 din 15.11.2018 [21]); „[n]otarul este exponentul puterii de stat (sublinierea ne aparține – n.a.), împuternicit în modul stabilit de lege în baza licenței și a ordinului de investire cu împuterniciri” (alin. (1) art. 8 din Legea Republicii Moldova cu privire la organizarea activității notarilor nr.69 din 14.04.2016 [20]).

Mai mult, trebuie considerat oficial nu doar actul notarial întocmit în formă de autentificare, ci și cel în formă de legalizare și certificare (fapt desprins din prevederile alin. (3) art. 5 al Legii Republicii Moldova privind procedura notarială).

În următoarea speță din practica judiciară instanța a reținut în calitate de document oficial falsificat contractul de vânzare-cumpărare a bunului imobil autentificat notarial: „B.N., în mod intenționat, acționând cu notarul public D.L., în interes personal și material, exprimat prin acordarea aspectului legal tranzacției încheiate dintre el, în calitate de „Cumpărător”, și cet. S.V., în calitate de „Vânzător”, cu privire la vânzarea-cumpărarea casei de locuit cu construcții auxiliare situate pe suprafața de teren aferent de 0,31 ha din satul A., r-nul D., în scopul delapidării ulterioare a bunului imobil respectiv, la 17 decembrie 1999, în lipsa proprietarului bunului imobil nominalizat, au redactat și autentificat contractul din numele cet. S.V., în calitate de „Vânzător”, și cet. B.N., în calitate de „Cumpărător”, privind vânzarea-cumpărarea casei de locuit sus- indicate [27; 7]”.

În continuare vom supune analizei cea de-a doua trăsătură de conținut, inerentă unui document oficial, și anume: particularitatea, potrivit căreia *documentul oficial este un act cu relevanță juridică, fiind apt să conducă la apariția, modificarea sau încetarea unor raporturi juridice*.

Așa cum reiese din definiția documentului, în general, acesta este format din informație. În același timp, informația reprezintă cunoștințe (date) despre persoane, fapte, evenimente etc. Corespunzător, orice document reflectă anumite date despre persoane, fapte, evenimente etc.

La baza documentului oficial, însă, stă informația oficială. De aceea, documentul oficial, comparativ cu alte tipuri de documente, reflectă date elaborate, selectate, prelucrate, sistematizate și/sau adoptate de organe ori persoane oficiale sau puse la dispoziția lor în condițiile legii de către alți subiecți de drept. În același timp, aceste date trebuie să posede o încărcătură juridică. Cu alte cuvinte, pentru a fi considerat oficial, documentul trebuie să cuprindă date ce reflectă fapte, evenimente sau procese cu relevanță juridică, fiind apt să determine apariția, modificarea sau stingerea unor raporturi juridice.

Este ilustrativ următorul fragment dintr-o speță practică în care a fost subliniată respectiva trăsătură a documentului oficial: „[d]estinația documentului oficial este de a certifica anumite evenimente sau fap-

te care au semnificație juridică și care sunt prezentate și puse în circulație [28]”. Într-un alt caz din practica judiciară este relevant efectul juridic produs în rezultatul comiterii unui fals în acte publice: „Inculpatul L.S., la 27.11.2010, a întocmit o încheiere privind rezultatele verificării cazului dat, în care a introdus date vădit false, privind cauzele producerii accidentului rutier și persoana vinovată, care a rezultat aprobarea de către conducerea CPR Hâncești a propunerii de a înceta controlul pe cazul dat (sublinierea ne aparține – n. a.) din lipsa elementelor infracțiunii [29]”.

În opoziție, într-o altă speță, instanța a decis să achite inculpatul din motiv că documentul pretins a fi falsificat nu era apt să producă consecințe juridice. În fapt, acuzatorul de stat i-ar fi imputat inculpatei P.Z. că ar fi falsificat procesul-verbal nr. 3 din 27.01.2010 al comisiei de atestare a funcționarilor publici din administrația primăriei satului N., care este un document oficial [34]. Instanța a decis, însă, asupra lipsei obiectului infracțiunii. În motivarea soluției sale, instanța a punctat: „În speță, actul care produce consecințe juridice este fișa de evaluare, act ce urmează a fi întocmit în conformitate cu prevederile Legii Republicii Moldova cu privire la funcția publică și statutul funcționarului public, nr. 158-XVI din 04 iulie 2008 [...] și, respectiv, doar fișa de evaluare este actul ce atestă evaluarea funcționarului public și rezultatele acestuia. Procesul-verbal nr. 3 din 27.01.2010 al Comisiei de atestare a funcționarilor publici din administrația primăriei N., actul care îi este imputat inculpatei că l-ar fi falsificat, nu este un document oficial, deoarece nu produce consecințe juridice și, respectiv, nu este prezent obiectul material al infracțiunii prevăzută la lit. b) alin.(2) art. 332 CP [34]”.

Cu privire la această trăsătură, în doctrină se menționează: „[i]nformația conținută în document trebuie să posede importanță juridică. Cu alte cuvinte, documentul trebuie să confirme statutul persoanei, anumite drepturi și obligații ale acesteia, să certifice un fapt juridic sau probator, să dețină forță juridică [54, p. 114]”. După V.V. Romanova, „caracterul oficial al documentului este determinat de conținutul său – certificarea faptelor juridice care duc la apariția, modificarea sau încetarea raporturilor juridice, precum și certificarea faptelor cu semnificație juridică ce indică asupra posibilității apariției unor consecințe juridice [53, p. 15]”. A. Briliantov, în genere, susține că criteriul principal de atribuire a documentului în categoria celor oficiale îl constituie capacitatea acestuia de a influența asupra raporturilor juridice: asupra apariției, modificării sau stingerii acestora [40]. În opinia noastră, această trăsătură este necesară, dar nu și suficientă pentru aprecierea caracterului oficial al documentului, motiv pentru care suntem rezervați în a împărtăși în totalitate punctul de vedere al lui A. Briliantov. Considerăm că această trăsătură este indispensabilă și documentului sub semnătură privată. De aceea, constatăm că sfera punerii și aflării în circulație a documentului

este trăsătura ce marchează definitiv un document drept oficial sau privat. Or, așa cum am arătat mai sus, documentul devine oficial numai dacă punerea sau aflarea acestuia în circulație este condiționată de activitatea unei persoane publice.

Finalmente, punctăm că documentul oficial trebuie să fie producător de consecințe juridice. În caz contrar, este imposibil de atestat o lezare infracțională a relațiilor sociale cu privire la buna desfășurare a activității în sfera publică de către persoanele publice sau de către cele cu funcție de demnitate publică, a căror apariție și dezvoltare se află în stricată dependență de încrederea publică acordată autenticității documentelor oficiale. Pe bună dreptate notează unii autori: „Alterarea unui asemenea înscris este de natură să aducă atingere acelei încrederi pe care publicul, considerat o masă, o acordă autenticității și sincerității înscrisurilor și, astfel, să creeze o stare de pericol pentru relațiile sociale bazate pe acestea [16, p. 624]”.

În concluzie, un document nu poate fi considerat oficial și, drept consecință, nu poate apărea în postura de produs al infracțiunilor de fals în acte publice în ipoteza în care acesta nu este producător de consecințe juridice (*i.e.* nu este capabil să ducă la apariția, modificarea sau stingerea unor raporturi juridice).

În același registru, V. Dobrinou și N. Neagu relevă: „[p]entru a putea constitui obiect material al faptei, înscrisurile oficiale trebuie să fie de natură să producă consecințe juridice, adică să fie apte a da naștere, a modifica sau a stinge raporturi juridice [...] [16, p. 624]”. În mod similar, Ivan Gh. și Ivan M.-C. enunță: „Este necesar ca înscrisul să aibă valoare probatorie, de natură să producă consecințe juridice, adică trebuie să aibă aptitudinea de a da naștere, de a modifica sau a stinge un drept sau o obligație ori de a genera alte consecințe juridice [18, p. 398]”. Sesizăm accentul pus de către cei din urmă autori. În opinia acestora, pentru a fi catalogat oficial, este necesar ca documentul să fie apt de a produce consecințe juridice, nefiind necesară producerea lor efectivă. Într-adevăr, e suficient ca documentul să fie producător de consecințe juridice pentru a fi privit în postura de obiect material sau imaterial al infracțiunilor prevăzute la art. 332 CP. În acest sens, nu prezintă interes producerea ca atare a consecințelor juridice.

În altă privință, A. Brilliantov menționează că documentele oficiale pot influența asupra raporturilor juridice, adică pot confirma nemijlocit drepturi și elibera de obligații [40]. Și alți autori punctează că nu orice documente oficiale pot evolua în calitate de obiect material al infracțiunilor de fals în acte publice, ci doar acelea care confirmă drepturi sau eliberează de obligații [54, p. 288]”. Suntem în dezacord cu opiniile acestor autori. Apare neclară poziția autorilor de a conferi un sens restrâns noțiunii „document oficial” cu care se operează în contextul

infracțiunilor de fals în acte publice. Expresia „care acordă drepturi sau eliberează de obligații” nici măcar în mod implicit nu este indicată în textul art. 332 CP. Aceasta este consemnată doar în textul art. 361 CP (text în care, la fel, documentul oficial apare pe post de obiect material sau imaterial al infracțiunii). Corect observă A. Reșetnicov: „[...] prima noțiune nu e restrânsă prin adaosul „care acordă drepturi sau eliberează de obligații”, care marchează cea de-a noua noțiune. De aceea, nu oricare document oficial acordă drepturi sau eliberează de obligații. În art. 332 CP, prin „document oficial” se au în vedere și acele documente oficiale care nu acordă drepturi, nici nu eliberează de obligații. Însă, chiar și în această ipoteză documentele oficiale își păstrează calitatea de a produce consecințe juridice [26, p. 40-41]”. Într-o speță din practica judiciară instanța a statuat în mod similar [12]. De asemenea, și L.A. Bukalerova argumentează: „Nu toate documentele oficiale care certifică anumite fapte și comportă semnificație juridică, în mod inevitabil implică consecințe juridice sub forma acordării unor drepturi sau eliberări de anumite obligații. Un număr foarte mare dintre acestea pur și simplu certifică fapte de natură juridică [42, p. 45]”.

Generalizând, constatăm că obiectul material sau imaterial al infracțiunilor de fals în acte publice are o întindere mai mare ca obiectul material sau imaterial al infracțiunilor prevăzute de art. 361 CP, normele de la art. 332 CP devenind aplicabile și atunci când falsul vizează un document ce nu acordă drepturi sau eliberează de obligații. Din aceste considerente, nu putem susține acele statuări judiciare în care obiectul material/imaterial sau produsul infracțiunilor de fals în acte publice este redat prin atribuirea suplimentului „care acordă drepturi sau eliberează de obligații [32, 8, 13, 30, 6]”. De pildă, într-o speță practică instanța a punctat că „*procesul-verbal cu privire la contravenție silvică [pretins a fi falsificat] reprezintă un document oficial care acordă drepturi și eliberează de obligații* [10, 14]”.

Referințe bibliografice:

1. Brînza S., Stati V. *Tratat de drept penal. Partea Specială. Vol.II*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2015. 1300 p.
2. Brînza S., Stati V., Popov R. Falsul în acte publice (art. 332 CP RM): aspecte de drept penal. În: *Revista științifică a USM „Studia Universitatis Moldaviae”, Seria „Științe sociale”, 2015, nr. 8 (88), p. 64-73.*
3. Codul penal al Republicii Moldova, nr. 985 din 18 aprilie 2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr.128-129, republicat în *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2009, nr.72-74. În vigoare din 12 iunie 2003.
4. Codul penal al României. În: *Monitorul Oficial al României*, 2009, nr. 510.
5. Convenția de la Haga din 5 octombrie 1961 cu privire la suprimarea cerinței supraregalizării actelor oficiale străine („Convenția privind apostila”). <https://apostila.gov.md/wp-content/uploads/2014/03/Con->

- ventia_de_la_Haga_cu_privire_la_suprimarea_cerintei_supralegalizarii_actelor_oficiale.pdf (vizitat 02.02.2021).
6. Decizia Colegiului penal al Curții de Apel Bălți din 12 noiembrie 2014. Dosarul nr.1a-14/14. https://cab.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/8e77cb55-8a86-e411-a92e-005056a5fb1a (vizitat 02.02.2021).
 7. Decizia Colegiului penal al Curții de Apel Bălți din 30 martie 2016. Dosarul nr.1a-180/16. https://cab.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/e97f228e-070e-e611-86a1-005056a5fb1a (vizitat 02.02.2021).
 8. Decizia Colegiului penal al Curții de Apel Bălți din 15 noiembrie 2017. Dosarul nr.1a-359/17. https://cab.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/726d2661-00e0-e711-80d7-0050568b4d5b (vizitat 02.02.2021).
 9. Decizia Colegiului penal al Curții de Apel Chișinău din 5 aprilie 2017. Dosarul nr.1a-936/2015. https://cac.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/5912bdec-7a40-e711-80d3-0050568b4ab5 (vizitat 02.02.2021).
 10. Decizia Colegiului penal al Curții de Apel Chișinău din 25 ianuarie 2018. Dosarul nr.1a-1931/2018. https://cac.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/6f298642-d225-e811-80d5-0050568b7027 (vizitat 02.02.2021).
 11. Decizia Colegiului penal al Curții de Apel Chișinău din 28 martie 2018. Dosarul nr.1a-344/2018. https://cac.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/1baf54ff-f754-e811-80d5-0050568b7027 (vizitat 02.02.2021).
 12. Decizia Colegiului penal lărgit al Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova din 22 noiembrie 2016. Dosarul nr.1ra-1491/2016. http://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=7819 (vizitat 02.02.2021).
 13. Decizia Colegiului penal lărgit al Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova din 20 martie 2018. Dosarul nr.1ra-393/2018. http://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=10763 (vizitat 02.02.2021).
 14. Decizia Colegiului penal lărgit al Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova din 05 iunie 2018. Dosarul nr.1ra-941/2018. http://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=11307 (vizitat 02.02.2021).
 15. Decizia Plenului Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție din 20 martie 2014. Dosarul nr.4-1r1l2/2014). http://jurisprudenta.csj.md/search_interes_lege.php?id=3 (vizitat 02.02.2021).
 16. Dobrinou V., Neagu N. *Drept penal. Partea specială*. București: Universul, 2014.
 17. Dongoroz V., Kahane S., Oancea I. ș.a. *Explicații teoretice ale Codului penal român. Partea Specială. Vol.IV*. București: ALL Beck, 2003.
 18. Ivan Gh., Ivan M.-C. *Drept penal. Partea specială conform noului Cod penal*. București: C.H. Beck, 2013.
 19. Legea Republicii Moldova privind accesul la informație, nr.982 din 11.05.2000. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2000, nr. 88-90.
 20. Legea Republicii Moldova cu privire la organizarea activității notarilor, nr.69 din 14.04.2016. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2016, nr. 277-287.
 21. Legea Republicii Moldova privind procedura notarială, nr. 246 din 15.11.2018. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2019, nr. 30-37.
 22. Popov R., Stati V. *Infrațiuni contra bunei desfășurări a activității în sfera publică. Falsul în acte publice / coord. ed. M.Poalelungi. Manualul judecătorului pentru cauze penale*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2013. 1192 p.
 23. Recomandarea Rec(2002)2 a Comitetului Miniștrilor către statele membre privind accesul la documentele publice, adoptată de Comitetul Miniștrilor la 21 februarie 2002, cu ocazia celei de-a 784-a reuniuni a Delegaților Miniștrilor. [https://www.standarde-justitie.ro/presasijustitia/Recomandarea%20Rec\(2002\)2%20a%20Comitetului%20Ministrilor%20catre%20statele%20membre%20privind%20accesul%20la%20documentele%20publice.pdf](https://www.standarde-justitie.ro/presasijustitia/Recomandarea%20Rec(2002)2%20a%20Comitetului%20Ministrilor%20catre%20statele%20membre%20privind%20accesul%20la%20documentele%20publice.pdf) (vizitat 02.02.2021).
 24. Regulamentul (UE) 2016/1191 al Parlamentului European și al Consiliului din 06 iulie 2016 privind promovarea liberei circulații a cetățenilor prin simplificarea cerințelor de prezentare a anumitor documente oficiale în Uniunea Europeană și de modificare a Regulamentului (UE) nr.1024/2012. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=CELEX:32016R1191> (vizitat 02.02.2021).
 25. Reșeticov A. Pot oare documentele private să formeze obiectul material al infracțiunilor prevăzute la art. 332 și 361 CP RM? În: *Revista Institutului Național al Justiției*, 2007, nr.1-3, p. 87-91.
 26. Reșeticov A. Accepțiunea juridico-penală a noțiunii „document oficial”. În: *Revista Națională de Drept*, 2008, nr. 2, p. 35-42.
 27. Sentința Judecătorei Dondușeni din 30 iunie 2015. Dosarul nr. -16/2015. https://jed.instante.justice.md/pigd_integration/pdf/8002b891-021f-e511-b888-005056a5d154 (vizitat 02.02.2021).
 28. Sentința Judecătorei Edineț din 28 februarie 2012. Dosarul nr.1-5/2012. https://jed.instante.justice.md/pigd_integration/pdf/8d7d2f91-8a72-e111-8fd3-00215ae0e41d (vizitat 02.02.2021).
 29. Sentința Judecătorei Hâncești din 12 decembrie 2011. Dosarul nr. 1-27/11. https://jhn.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/12b153dc-3e31-e111-9747-00215ae0e487 (vizitat 02.02.2021).
 30. Sentința Judecătorei Hâncești, sediul Ialoveni din 17 noiembrie 2017. Dosarul nr.1-405/17. https://jhn.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/d2e8a3bb-a4cb-e711-80d5-0050568b7027 (vizitat 02.02.2021).
 31. Sentința Judecătorei Râșcani din 22 aprilie 2015. Dosarul nr.1-23/2015. https://jdr.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/54998b6f-91e9-e411-a983-005056a5fb1a (vizitat 02.02.2021).
 32. Sentința Judecătorei Soroca, sediul Central, din 12 mai 2017. Dosarul nr.1-236/16. https://jsr.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/8de8b078-1737-e711-80d3-0050568b2c1f (vizitat 02.02.2021).
 33. Sentința Judecătorei Strășeni din 22 martie 2016. Dosarul nr.1-21/2016. https://jst.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/f91e1eb5-2c06-e611-86a1-005056a5fb1a (vizitat 02.02.2021).
 34. Sentința Judecătorei Strășeni, sediul Central din 17 octombrie 2020. Dosarul nr.1-7/2020. https://jst.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/a5d04758-4b42-4112-b18f-567dead3b31 (vizitat 02.02.2021).
 35. Stati V. Concurența dintre art. 190 și 361 din Codul penal: analiza practicii judiciare neuniforme. În: *Revista Națională de Drept*, 2016, nr. 10, p. 5-13.

36. Алиева М. М. *Уголовная ответственность за преступления, связанные с подлогом документов / Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук*. Москва, 2011. 29 с.
37. Баландин В. И. *О понимании официального документа по статьям 292 и 397 УК РФ для целей квалификации преступлений*. В: Юридический вестник Самарского университета, 2020, №6 (2), с. 63-69.
38. Басова Т. Б. *Ответственность за служебный подлог по уголовному праву России*. Владивосток, 2002.
39. Борчашвили И. Ш. *Комментарий к Уголовному кодексу Республики Казахстан*. Особенная часть (том 2). Алматы: Жеті Жарғы, 2015.
40. Бриллиантов А. *Критерии официального документа*. <https://center-bereg.ru/h918.html> (vizitat 02.02.2021).
41. Букалерева Л.А. *Уголовно-правовая охрана официального информационного оборота / под ред. В. С. Комиссарова, Н. И. Пикурова*. Москва: Юрлитинформ, 2006. 360 с.
42. Букалерева Л. А. *О проекте постановления Пленума Верховного Суда Российской Федерации «О судебной практике по делам о взяточничестве и об иных коррупционных преступлениях*. В: Уголовное право, 2013, № 5.
43. Букалерева Л. А., Рарог А. И. *Совершенствование уголовно-правовой охраны не документированной официальной информации от незаконных деяний лиц, использующих должностное или служебное положение*. В: Уголовное право, 2004, №4, с. 44-47.
44. Векленко С. В., Борков В. Н. *Уголовно-правовая характеристика преступлений против государственной власти, интересов государственной службы и службы в органах местного самоуправления: учебное пособие*. Омск, 2007. 244 с.
45. Журавлева Г.В. *Уголовная ответственность за служебный подлог / Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук*. Москва, 2007. 21 с.
46. Ильяшенко А. Н., Сапрунов А. Г., Садыков А. У. и.д. *Уголовная ответственность за служебный подлог*. Краснодар: Краснодарский университет МВД России, 2011. 140 с.
47. Калешина О. И. *Поддельный документ как предмет и средство совершения преступления / Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук*. Краснодар, 2006. 26 с.
48. Канунников В.А. *Уголовная ответственность за служебный подлог / Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук*. Ростов-на-Дону, 1999. 22 с.
49. Логинов Е. А. *Ответственность за должностные преступления: учебное пособие*. Сыктывкар, 2003.
50. Любавина М. А. *Квалификация преступлений, предусмотренных статьями 285, 286, 292 и 293 УК РФ: учебное пособие*. Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский юридический институт (филиал) Академии Генеральной прокуратуры Российской Федерации, 2010. 184 с.
51. Помнина С.Н. *Некоторые вопросы определения предмета служебного подлога*. В: Вестник Мордовского университета, 2014, №4, с. 60-66.
52. Рахманов И. Т. *Документ как предмет преступления, предусмотренного ст. 369 Уголовного кодекса Республики Казахстан*. В: Международная научно-практическая конференция, 16-17 ноября 2017, с. 74-78.
53. Романова В. В. *Служебный подлог: учебное пособие*. Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский юридический институт (филиал) Академии Генеральной прокуратуры Российской Федерации, 2017. 56 с.
54. Сабитов Р. А., Сабитова Е. Ю. *Уголовно-правовая оценка обманов и действий, совершенных с документами*. Москва: Юрлитинформ, 2012. 344 с.
55. Савенко И. А. *Проблемы правовой интерпретации официального документа как предмета преступления*. В: Общество и право, 2012, № 5 (42), с. 131-135.
56. Семенов Р. Б. *Уголовно-правовая оценка подлога документов / Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук*. Москва, 2006. 28 с.
57. Стяжкина С. А. *Официальный документ как предмет служебного подлога: понятие, признаки, виды*. В: Вестник Удмуртского университета. Серия «Экономика и право», 2014, № 2, с. 185-189.
58. Уголовный кодекс Грузии. <https://matsne.gov.ge/ka/document/download/16426/143/ru/pdf> (vizitat 02.02.2021).
59. Чесноков О. В. *Официальный документ как предмет служебного подлога*. В: Общество и право, 2009, № 2(24), с. 121-125.
60. Council of Europe Convention on Access to Official Documents. <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/0900001680084826> (vizitat 02.02.2021).
61. Criminal Code of Bosnia and Herzegovina. https://www.legislationline.org/download/id/8499/file/CC_BiH_am2018_eng.pdf (vizitat 02.02.2021).
62. Criminal Code of Lithuania. https://www.legislationline.org/download/id/8272/file/Lithuania_CC_2000_am2017_en.pdf (vizitat 02.02.2021).
63. Criminal Code of the Republic of Bulgaria. https://www.legislationline.org/download/id/8395/file/Bulgaria_Criminal_Code_1968_am2017_ENG.pdf (vizitat 02.02.2021).
64. Criminal Code of the Republic of Estonia. https://www.legislationline.org/download/id/8244/file/Estonia_CC_am2019_en.pdf (vizitat 02.02.2021).
65. Criminal Code of the Republic of Malta. https://www.legislationline.org/download/id/8555/file/Malta_Criminal_Code_amDec2019_en.pdf (vizitat 02.02.2021).
66. Criminal Code of the Republic of Poland. https://www.imolin.org/doc/amliid/Poland_Penal_Code1.pdf (vizitat 02.02.2021).
67. Criminal Code of the Swiss Confederation. https://www.legislationline.org/download/id/8561/file/Swiss_CC_1937_am112019_en.pdf (vizitat 02.02.2021).
68. Penal Code of Japan. <http://www.cas.go.jp/jp/seisaku/hourei/data/PC.pdf> (vizitat 02.02.2021).
69. Código penal de España. <https://www.conceptosjuridicos.com/codigo-penal/> (vizitat 02.02.2021).